

POEZIA ȘI REALITĂȚILE POETICE

**Pilchin Maria, lector, magistru în filologie romanică, Departamentul de Literatură
Universală și Comparată, Universitatea de Stat din Moldova**

În acest articol suntem preocupați de felul în care realitatea (individuală, socială, istorică etc.) converge în poezie. Poezia nu poate și nici nu trebuie să fie realistă, dar ea vine dintr-o realitate. Cum funcționează starea de fapt în poeme, cum este ea transformată în metaforă? Care sunt efectele acesteia? Cum este multiplicată, transformată, interpretată existența veridică în poezie? Nu avem în vedere doar

poezia de ocazie, poezia oratorică, patriotardă, poezia didactică, instructivă, poezia menită să amuze sau cu mesaj socio-politic (pamfletul politic, satira politică etc.). Care sunt proiecțiile și reprezentările pe care le producem scriind/ citind poeme – acestea sunt întrebările-obiective ale cercetării.

Cuvinte-cheie: *realitate poetică, reprezentări sociale, imaginea veridicului în metaforă, imaginarul social al poeziei, iluzia colectivă ca realitate comună, imagologie poetică.*

De la poezie la „realemele” ei. De unde vine poezia? Din sferele înalte ale inspirației romantice sau din mizeria poeziei cotidiene? Poetul e un medium, un profet? Sau poate e un sanitar al realității care transformă realitatea obișnuită în altceva? Avem nevoie de poezie azi, când computerele și roboții „creează”? Totodată, „știm noi, să ne întrebăm odată cu Paul Ricoeur, ce înseamnă lume, adevăr, realitate?” [11, p. 471]. Mai există poezie în epoca nanotehnologiilor? Întrebări deloc retorice.

În „Corbul” lui E. A. Poe este totuși vorba despre o pasăre? Coșmarul ființei zburătoare, năluca cu aripi, nu este oare o esențializare a stării poetului? Cât de real este corbul lui Poe? Cât este de real cubul perfect al lui Nichita Stănescu? Până la urmă nu asta ar trebui să ne preocupe, ci mai degrabă, care sunt realitățile ce au produs aceste fantasmе poetice. Poeții exteriorizează o realitate particulară sau o percepție particulară a realității, exhibând-o spre lume. Cele două dimensiuni ale realității poetice sunt inerente interpretării unui text.

Literatura dintotdeauna a fost o formă de exprimare în imagini plastice și a conștiinței sociale, dintr-o anumită epocă, căci poezia care se scrie, la un moment dat, este într-un anume fel determinată de actualitate. Desigur, evenimentul real și cel istoric sunt absolut diferite de reflectarea acestora în literatură, dar între ele există totuși o relație de cauză și efect. T. S. Eliot constata că „Maturitatea unei literaturi reflectă maturitatea societății care o produce” [4, p. 68], așa încât atunci: „Când o civilizație este sănătoasă, un poet mare are ceva de spus tuturor compatrioților lui” [4, p. 95].

Există deja un stereotip care spune că producția poetică are la baza sa emoții și sentimente, acea realitate spontană a umanului. Această teză care nu este neapărat un neadevăr, dar nici nu explică ceea ce este în totalitate poezia, de la gestația ei până la lectură. Poetul este ca o antenă care captează, pe lângă ipostazele emotive ale existenței, imagini și situații reale ale vieții. Aceste înregistrări nu pot avea scopuri net utilitare și chiar nu le au, dar ele știu să transpună o experiență concretă în stări poetice, concrete și ele, dar diferite ca manifestare de datele reale de la care pornește totul. Poetul „cercetează realități vii care își au propriile lor legi de dezvoltare, realități care nu pot fi întotdeauna supuse rațiunii, dar trebuie să fie acceptate de rațiune; realități care nu pot fi planificate și organizate cu exactitate, așa cum nu pot fi disciplinate vânturile, ploile și anotimpurile” [4, p. 101].

Benedetto Croce în cartea sa „Poezia” preciza: „în sentiment sunt imanente trecutul și prezentul, istoria omenirii și aspirațiile viitorului; nu este aici locul potrivit pentru a merge mai departe cu această cercetare, demonstrând că în poezie este inclusă și «realitatea» (Wirklichkeit) despre care vorbea Goethe și «natura» despre care s-a vorbit mereu și la care mereu li se recomandă poezilor și artiștilor să se «întoarcă»; prin aceasta ar fi risipite temerile și dubiile că poetul și artistul ar putea vreodată să altereze și să falsifice în chip arbitrar realitatea și natura, pe care el le poartă în sine, în sângele lui, care este însuși sufletul lui” [2, p. 49]. Desigur, esteticianul se referă la poezii și artiștii veritabili și la poezia și arta adevărată.

Chiar dacă astăzi, sub influența unui formalism tehnic, vorbim despre statistică în cercetările noastre literare, totuși valorile poetice se sustrag măsurării și instrumentalizării statistice și de orice fel. Lumea cognitivă a științei, opusă universului senzorial al artistului, trebuie să sacrifice de multe ori instrumentarul formal în folosul emoției, al figuratului și al metafizicului textual, dimensiuni greu de cuantificat cu o exactitate talibană. Desigur, ne atenționează Hugo Friedrich, „nimeni nu-și va propune să aprecieze poezia, și cu atât mai puțin cea lirică, după gradul în care conținuturile ei imagistice, raportate la realitatea exterioară, se

recomandă ca exacte și complete. Dintotdeauna poezia a avut libertatea să disloce realul, să-l reordoneze, să-l comprime aluziv” [5, p. 78].

Altceva însă poate fi perceput într-o poezie și anume faptul dacă ea pornește de la o realitate obișnuită sau de la una ieșită din comun (forța majoră a realității poetice). Marea artă a poetului, a adevăratului poet, stă în știința lui de a face poezie excepțională, pornind de la o existență cotidiană. Despre război și moarte (paradigme aproape mitologizate, sacralizate) este mult mai ușor să scrii, tema e deja expresivă în sine, mai greu este să scrii despre emoțiile omului mic și despre stările micii sale existențe. Brian McHale în cartea sa „Ficțiunea postmodernistă” menționa că, „În principiu, ar trebui să fim în stare să reconstruim diferitele repertorii de obiecte ale lumii reale, indivizi și proprietăți, care sunt admisibile în diferite genuri de texte, în perioade istorice diferite. Astfel de repertorii nu sunt, desigur, alcătuite din lucrurile-lumii-reale-în-sine, lucruri ca materie primă, neprelucrată, ca să zicem așa, ci lucruri ca semnificanți într-un sistem de semnificare. Am putea numi aceste lucruri semioticizate «realeme», utilizând un neologism lansat de Itamar Even-Zohar” ” [8, p. 139-140]. Și aceste *realeme* sunt determinate de gradul în care „transformările țin seama de raporturile obiective existente, în ce măsură, lăsând la o parte invenția poetică, sunt raporturi încă posibile ale lumii reale și în ce măsură rămân în cadrul forțelor metaforice ale imaginii” [5, p. 77].

Astfel, interpretarea poeziei este și un fel de deconstrucție, o lectură în susul apei, spre izvor.

De la cititor la realitatea lecturii. Care este adevărul unui poem? La ce ființare reală trimite el? Sunt întrebări aproape eretice în economia ideii de poezie. Ricoeur pare să răspundă: „Pe de o parte, poezia, în ea însăși și prin ea însăși, dă spre gândire schița unei concepții «tensionale» a adevărului; aceasta recapitulează toate formele de «tensiuni» aduse la lumină de semantică: tensiunea dintre subiect și predicat, dintre interpretare literală și interpretare metaforică, dintre identitate și diferență; apoi ea le adună în teoria referinței dedublate; în sfârșit, ea le face să culmineze în paradoxul copulei, conform căruia a-fi-ca înseamnă a fi și a nu fi” [11, p. 486]. Adevărul și realitatea unui poem există în măsura în care nu o fac.

Poezia actuală reprezintă și realitatea și atingerile cu prezentul ale poetului, dar și ale cititorului său. Lectorul investește cu realitate (de la verosimilitate până la veridicitate chiar) poemul pe care îl citește, constituind astfel o realitate a lecturii, căci în actul lecturii acesta obține un sens anume produs de un context anume al textului, dar și al receptării. Astfel, realitățile poemului se înmulțesc cu fiecare lectură în parte. Întreșesutele metafore ale poemelor sunt și o provocare pentru lector. Dacă Biblia are un număr infinit de înțelesuri, de ce textele poetice nu l-ar avea?! Avem în vedere „raportul referențial dintre enunțul metaforic și realitate” [11, p. 380], dar și felul în care metaforele literare au produs realități prin vizionarismul lor. Căci a spune realitate nu înseamnă a te limita la o dimensiune strict pozitivistă. Lumea ireală creată de un poem este și ea o realitate textuală, ideatică și de percepere.

Sunt multe cazuri în care ești tentat să apreciezi (sau să te lași copleșit) de promisiunile unui text și nu de poemele ca atare. Mi s-a întâmplat să cad în capcana aceasta la începuturile mele critice. Un text tatona o temă și mă fascina faptul că autorul o abordează. O anume maturizare a exercițiului critic mi-a reliefat că potențele textuale nu sunt și un rezultat textual. Gândindu-mă la aceste mici erori inerente vârstei mele critice, constat însă că acei critici care scriu doar despre scriitorii unanim apreciați nu sunt nimic mai mult decât niște elevi conștiințioși, care sunt foarte atenți la ce fac profesorii lor (aici modelatorii de direcții și topuri). Riscul adevărat, care merită asumat, este însă cel care îl valorifică pe cititorul-critic, este riscul realității poematice, limitarea la dimensiunea lui axiologică, în afara contextului paraliterar: conjuncturi și politici literare.

Realitatea contrafăcută a unor cărți de poezie abandonate de mine în sens critic a reprezentat, la un moment dat, o devenire a mea ca cititor. Respingea adevărul sintetic (în sens chimic) al poeziei, în care rostirea nu era credibilă, imaginile încețoșate, mesajele bovarice. Mă

refer la acele cărți în care poeții și poetele încearcă un exercițiu de parvenire imaginară, poetizând fals și dramatizând stângaci ipostaze banale ale existenței. Croce amintește de cazul, „falsului «geniu», care se dă drept nebun pentru a părea posedat de poezie” [2, p. 191]. Sunt poeții despre care am zis: nu este adevărat, nu cred. Era vorba despre o credință aproape senzorială a poeziei, nu una care solicita coerența datelor exacte ale prozei. Se poate obiecta că orice imagine artistică este, de fapt, un fals, unul frumos, dar fals; stările care produc însă aceste imagini nu sunt niciodată false, „de neconfundat cu strâmbăturile și bâlbâielile prin care poeții proști contrafac adevărata” viață, după cum ne avertizează Croce [2, p. 50].

Revenirea la autor. În pofida superstițiilor structuraliste, de multe ori, parțial argumentate și ele, nu putem să nu ne reîntoarcem la autor. Un poet este conținut de o *realitate*₁. Vorbim despre o convenție prin care toți cad de comun acord sau se preface că sunt de acord că aceasta este o realitate (disimularea este și ea un aspect al realității). Nu putem să nu ne referim și la *realitatea*₂, una secundă și intimă, la viața interioară a poetului. O realitate terță, *realitatea*₃, ar fi modul în care cea de-a doua este prezentată celei dintâi, adică unei colectivități umane. A treia realitate durează, ea poate fi antumă și postumă. Realitatea posterității este una specială și complexă. Să ne amintim de Bacovia, care astăzi este mult mai citit decât în timpul vieții. Existența postumă a poeziei bacoviene este mult mai intensă. Despre ea s-a vorbit și s-a scris sagace, fără să-și fi epuizat potențialul interpretativ.

Unii poeți încearcă să se convingă pe sine și pe alții că au ceva de spus, este acea „pretenție și aparență de poezie” [2, p. 98]. Ei vor cu tot dinadinsul să fie poeți, chiar dacă nu au o genetică poetică (poezia ți se dă sau nu, nu poate fi însușită). De aceea ajung în situația să producă un fel de artefact poetic, elaborat și prețios. Scriitorul care vrea să pară mult mai mult decât este e și el un semn al realității umane, parvenitul ideatic vine și el dintr-o societate, este o reprezentare a ei, spuneam mai sus bovaricul este o prezență și el. La fel cum și autorul autentic este o reprezentare a colectivității care îl conține/ produce.

Astfel, scriitorul este în primul rând un imagolog. Dar în ce constă exercițiul funcțiunii acestuia? Ce este, de fapt, imagologia? Iată o explicație plauzibilă: „departe de a se limita la studiul gradului de deformare al imaginii – cum s-ar putea crede (orice imagine este prin definiție falsă, ca reprezentare și prindere în cuvânt a anumitor «realități»), imagologia, refuzând simplul studiu al transpuerilor în literar pentru ceea ce din comoditate numim real, trebuie să se concentreze pe studiul diverselor imagini care, la un moment dat, compun «reprezentarea» însăși a străinătății, studiul liniilor de forță care ordonează o societate, dimpreună cu sistemul literar și cu imaginarul său social” [9, p. 83]. Imagologul-scriitor trebuie astfel să iasă de după poarta literaturii pentru a vedea ce se întâmplă la răscrucea în care se întâlnesc reprezentările eului uman, ale societății și ale artei care le asimilează și totodată produce o terță entitate.

Poezia, știința și datele concrete. Ce știe mintea noastră despre realitate? Au demonstrat-o studiile mai multor psihologi, sociologi și antropologi că nu există o realitate, există mai multe realități individuale și o realitate autoritară – cea a discursului savant oficial. Să nuanțăm cele spuse mai sus. Autenticitatea unei secvențe poetice e, de multe ori, un ireal mai verosimil decât realul. Acele *ficta res* poematice pot constitui în timp o cronică mult mai credibilă decât cronicile de curte sau manualele și monografiile de istorie. Nu în zadar, mai nou, știința istorică se orientează și spre istoria subiectivă, personală, care este literatura. Accentele se schimbă în timp, se schimbă percepțiile realităților de cândva, dar autenticitatea trăirii rămâne aceeași.

În cazul poeziei, mai ales în epoca pragmaticei, nu ne poate fi indiferent felul în care datele existenței cotidiene devin poezie. Poezia e un filtru optic îmbrăcat pe camera de luat vederi, un filtru care poate transforma imaginile înainte să le fixeze. Anume acest *photoshop* poetic ne preocupă aici. Poetul este o ființă fototropică, dar lumina pe care o caută nu este neapărat cea care să ilumineze, este vorba despre lumina care se lasă peste lumea obiectuală și

despre faptul că poetul este preocupat de aceasta. Cu lanterna poetică în mână el face din poezie un lift care urcă între cele trei caturi ale receptării umane: irealitate, realitate, materialitate.

Matematica realității poetice presupune o ecuație cu mai multe variabile. Basarab Nicolescu, fizicianul și filosoful transdisciplinar, admite (a se citi „De la Isârlâc la valea uimirii”) existența unei realități cu mai multe niveluri. Această realitate pluristratificată presupune faptul că poezia nu ocupă nici nivelul de obiectivitate al realității, nici pe cel de subiectivitate, ci pe cel de complementaritate al ei, așa cum poezia apare la joncțiunea macrocosmului și microuniversului uman. Poezia nu ține de nivelul de ignoranță, căci poezia adevărată este în primul rând cunoaștere. La fel cum nu ține nici de nivelul de inteligență, cu acesta fiind convergentă, dar ridicându-se deasupra lui spre nivelul de contemplare, deoarece poezia este privirea înțeleptului asupra lumii, asupra reprezentărilor ei. Ea nu este pură identitate, ea este mai mult, identificare: și cunoaștere, și înțelegere, și, totodată, maximă separare. Căci implicarea o reduce la nivelul brut al subiectivității (al poeziei minore), zdrobindu-i complexitatea.

Poezia se rupe de nivelul fizic (obiectual), trece prin cel biologic (organicitatea și corporalitatea) și se ridică la nivelul psihic, în slăvile gândirii senzorialului uman. Aceasta ar putea permite unora să afirme că poezia nu poate fi un obiect de studiu, așa cum nu poate fi cuantificată și clasificată, la prima vedere. Tzvetan Todorov precizează în acest sens că „obiectul științei nu este și n-a fost niciodată un obiect real, luat în sine; așadar, în cazul studiilor literare, obiectul nu îl constituie operele literare ca atare (așa cum nici «corpurile» nu îl constituie pentru fizică, pentru chimie sau pentru geometrie). Acest obiect nu poate fi decât construit: e alcătuit din categoriile abstracte pe care un punct de vedere sau altul le poate identifica în obiectul real, și din legile interacțiunii lor. Discursul științific trebuie să explice faptele observate, dar el n-are *ca scop* descrierea faptelor în ele însele” [14, p. 408]. Literatura este o încercare de descriere a lumii, dar și una de trimitere la „istoria reprezentărilor lumii” despre care vorbește Genette în „Figuri” [6, p. 95].

Concluzii. Poezia pornește de la o lume faptologică, o transformă, o convertește și totodată influențează o anumită sensibilitate a propriului popor în receptarea lumii, este un ciclu al coabitării prozei vieții cu poezia sensibilă uneori până la exaltare. Concluzia ni se pare inevitabilă – poezia este arta de a gândi și exprima prin sentiment „proza” lumii, căci limita realității în literatură este limita poeticului, acolo unde sfârșește realitatea, începe poezia, ale cărei rădăcini rămân însă ancorate în acele date concrete. De aici continuitatea ascunsă a celor două: realitatea și poezia. Dar, atenție, așa cum nu confundăm harta cu teritoriul, tot așa nu punem un semn de egalitate între realitate și literatură, căci cea din urmă cumulează coșmarurile, visele, dezideratele umane, iluzia și deziluzia, toate acestea alcătuiind o realitate paralelă, o metarealitate care există în zona raționalului și a iraționalului, în sferele mentalului și în cele ale subconștientului. Este realitatea provocată de realitatea de grad zero. Desigur, realitatea aceasta secundă ne poate ajuta să o deducem pe prima. Dar nu e nicidecum între ele o relație de echivalență. Mai degrabă de cauză și efect (poetic, stilistic, artistic).

Referințe bibliografice:

1. APOLLINAIRE, Guillaume (1970) – *De la Ingres la Picasso*, Meridiane, București, 172 p.
2. CROCE, Benedetto (1972) – *Poezia*, București, Univers, 628 p.
3. ECKERMANN, Johann Peter (1965) – *Convorbiri cu Goethe*, București, Editura Pentru Literatură, 744 p.
4. ELIOT, T. (1975) – *Eseuri*, București, Univers, 414 p.
5. FRIEDRICH, Hugo (1969) – *Structura liricii moderne*, București, Editura Pentru Literatură Universală, 357 p.
6. GENETTE, Gérard (1983) – *Figuri*, București, Univers, 311 p.
7. LAURENT, Jenny (1999) – *Rostirea singulară*, București, Univers, 185 p.
8. McHALE, Brian (2009) – *Ficțiunea postmodernistă*, Iași, Polirom, 408 p.
9. PAGEAUX, Daniel-Henri (2000) – *Literatura generală și comparată*, Iași, Polirom, 253 p.

10. PETRESCU, Ioana Em. (2002) – *Configurații*, Ediția a II-a, Cluj-Napoca, Societatea culturală „Lucian Blaga”, 220 p.
11. RICOEUR, Paul (1984) – *Metafora vie*, București, Univers, 508 p.
12. STAROBINSKI, Jean (1985) – *Textul și interpretul*, București, Univers, 469 p.
13. STEINER, George (1983) – *După Babel*, București, Univers, 605 p.
14. TODOROV, Tzvetan (1983) – *Teorii ale simbolului*, București, Univers, 445 p.